

կուլտեանց անգոր ըլլալն ապացոյցած են: Այսօր որ Գալիլեան դասին արհամարգութեանց կարեւորագոյնն, եւ Գալիլեոսի ու Գիլիելլոսի նամակներուն մեծադէպ մասը հրատարակուած եւ ուսումնասիրուած է՝ բազմաթիւ աւապիւնք մէջտեղէն վերցած ու շատ մը թիւեր ենթադրութիւնք ուղղուած են: Միակ ցանկային այն է այս խնդրոյ մէջ, որ ամէն մարդ իւր կամքը կամ բաղանչն ապացոյց չհամարի:

Գեր խօսքը մասնաւորելով առաջիկայ կենսագրութեան վրայ՝ ստիպուած ենք զգուշել թէ պատմական մասն՝ ըլլալով հանդերձ բուսական անկողմնակալ գրութիւն՝ աւստրիէն համեմուած է կիճ. Եկեղեցոյ դէմ ցնամեղոյթ կրկնուած ծանօթ թիւնամանքներով — մասաւանդ Ա. Գիլիելլո մէջ —, առապիւնքերով՝ ու խնդրական աւ վիճելի տեղեկութիւններով:

65. Վիլհիլմ Լառաֆ, Լէպ-Սթրէս, որ օնէշիբ Երեմիէն Գերմանացի վերջին խօսքը «որ օնէշիբ չէր տեսնել» չհասկցուի, իբր շնտաւ համառօտ պատմանք տեսարկին բովանդակութիւնը: Մարտիկոյի հօդ Գուլէյ-Խամայէլ սուլթանին թագաւորութեան ժամանակ Վերնը Լեբան, որ մը զբօսանքի համար շրջապայծա աստիճան՝ սուլթանին ծառաներուն կը հանգիստի, որոնք կը հարբէնէն Վերնը թէ թագաւորին ձին եւ թագուհւոյն շունք տեսած է, Լեբան անասուն յատկութիւններն բռնիք ետքը՝ կ'աւելցնէ թէ լեւ տեսած. այս հակասական խօսքը Վերնը կասկածելի երեւցնելով՝ թագաւորին կը ասին ուր լաւ մը կը ծեծեն զԼեբան, աւանց անոր ճիշտ աւ գործին եւ թաւաւ տեսն թեքած գեղեցիկ վկայութիւններուն միտ դնելու, մինչեւ որ լուր կու գայ թէ ձին աւ շունք գտնուած են: Երբ Վերնըն համար պահանջնց թագաւորը, պատասխանեց. մարմնոյ աչքով չեմ տեսած անասունները, այլ անոնց հետքերը տեսնելով՝ հետեւեցոյց անոնց յատկութիւնները կամ որպիսութիւնները: Վերնըն անմեղութիւնք մէջտեղ ելլելով հանդերձ գեւ յիսուս ոսկի ալ վրայ տուաւ, կ'երեւայ ճիշտի յիսուս հարուածը չբաւեց: Գրեթէ նման գեպք մը կ'երկրորդուի: Տփղիսի Լայոյց Հրատարակչական արդիւնաւոր ընկերութեան №1. 155թ՝ արիշ ասելի օգտակար գրքի մը վրայ Գրոշ-միլու էր:

66. E. Teza, Traduttori nuovi e vecchie Visioni. Naterelle Dantesche. «Կոր թարգմա-

նիշներ եւ հին Տեոխիներ», ընդհանուր խորագիր մըն է, սակայն լաւ կը յարմար տեսարկին, որ նախ լոյս տեսած է Վենետիկ «Գիտութեանց, Դպրութեանց եւ Արեւեակից արքայական Հաստատութեան տեղեկագրաց, մէջ (Atti del Reale Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1899, t. LVIII, parte 2, p. 1—26), Ինչպէս խորագրին կից երկրորդական վերնագիրն ալ կ'ընէ Դանտէի գործոյն մասին համառօտ գիտադրութիւնք են, առթիւ Կորագոյն թարգմանութեանց Դանտէի՝ Ար սկիւ հայերէն թարգմանութեանք ընծուութեան, կամ շէշի եւս ասի փորձին՝ զոր բնու. Հ. Արեւն Ա. Ղազիկեան, Դանտէի առաջին մասը թարգմանելու աղբարհաբար լեզուաւ լափական, եւ որ լոյս տեսաւ ի Գալմովէյն (1899, էջ 24—27), Հայագետ ընծագաւն այս փորձին նուերած է իւր դիտողութեանց առաջին մասը (p. 1—6), որ կ'աւարտի այն խորհրդով թէ «պէտք է կրկին փորձել, թարգմանելու, եւ գլուխ հանելու յաշտ փոխադրութիւն մը — Տեոխիին միտ մասը կը խօսի երկու ուրիշ անդիական թարգմանութեանց վրայ, մին գործ C. Potterի (1896), միւսը R. Garnettի (1896), վերջին մասը հին գրականութեան «Տեոխի» ներս մասին կը խօսի, յատկապէս «Յայնսութիւն (Տեոխի) Ս. Աստուածածնի», եւն անվտերականին (որ կոչ նաւս հայերէն), յառաջ բերելով էական կերպեր են (p. 13 ff): Տեոխիին ծայրը (էջ 21 եւն) գրուած «Թաւառածք, այս Տեոխին նաւս յունարէն բնագիրն համեմատութեանքներով են կը դրարկի Վերնըն գրուած է, ինչպէս հայագիրին ուրիշ գործերէն ալ ծանօթ է, իբն յաստիկ բարձր եւ ծաղկեալ ոճով մը:

67. Դիո. — Գլոգորա. Օրինակելի պետական մարզան եւ հաշիւաւոր մարդաբան Գլոգորաոնի կենսագրութիւնն, [Լեօի ծանօթ բնական եւ սոսնհան գրքովը գրուած: Իճէ հեղինակին անունն եւ թէ ինքթը մասնաւոր յանձնարարութեան կարտ լին: Կ'արժէ որ ամէն մարդ մասանց ծանօթանայ հաշիւաւոր մարդասիրին եւ անմահ հնետարին կենսագրութեանց, որուն հրեղէն լեզուն աստապելոց եւ ընկերաց ի նպատակ խօսելն շրջաբեցաւ մինչեւ վերջին շունչը: Ինչպէս որ հեղինակին ալ իրաւամբ կ'ակնարկէ, իճէ ամէն պետութեանց մէջ մէկ Գլոգորաոնները գտնուէին, աստապելոց մարդկութեան ցանքը շուտով կը բուսուէին:

4. Գ. Զ.

1. Օր. Է համար. Յիսուսեանց պատկանելի ընկերութիւնը էջ 12 «հրէաստոր», բաղդասանութեան բուր կանններէք հրատարած աւ «2 մը մը անգործութեան առաջին կանգ լաւածք միարեւութիւն անուանելն Խորք՝ Գորշ-Երեմիայի կը հաստատուի թէ Յիսուսեանք հարած ըլլան Պոպոլի արքայաշնամբ Կիլլեյ, ամենամարդայական սկզբնաղբ: Ճարմանալ չէ. յամբ որ երեք զերեք ամէն նախապալարանք թիւմար հրատարակող թերթերն այսպիսի անպաշարաւմեր զայսպէսցած մինչեւ անդադիր իրենէլ, անկողի աւ լաւանքն ստուգել կըցոյզ Գրգրեաներու մտաց մէջ՝ առաքալներին իբր պատկանալ երաշխութիւն ընթերցողաց կանգնելով: Բայց չ'արժի այս աւ ասան նման կենտուր վրայ ասել ծանրանալ:

ՅԱՐԺԱՐԻՍ ԹՅՈՒՆՈՒՄԻ Ի ԵՐԿՐԵՐԻՆ

1. Գ. Մարտնանի երկերը: — 2. Գր. Մամուլեանի եւ իւր վերջին աշխատասիրութիւնը: — 3. Գր. Պոռ-Շախնիցի բառարանագիրը: — 4. Գր. Ն. Մար — Մարգարտու: — 5. Եղեղայական օգնութիւնը եւ Տաճկաստանը: — 6. Հայ գրականութեան միացոյն միայ ունեցան ազգայնութիւնը:
1. Գ. Գրգրեանի էրկերը. Ռուսահայ լրագրաց մէջ առթիւ անեցանք կարգաւոր թէ Արժ. Գիւս

քահանայ Աղանեանց՝ «Լուսն», հանդիսին խմբագիրը, ձեռնարկած է Տփղիսի մէջ Յ. Պարոնեանի երկարամեծիւնները ապագայելու եւ արդէն իսկ «Դիմաւոր» եւ «Արեւիկեան Առաւմարայտը», լայն տեսած են։ Արժ. Գիւսա Բահանայ Աղանեանց այսու մեծ արդիւնքը շահած է, երբեք արեւմտեան Պարոնեանի երկերը մոռացութեան ճիւղանքներէ կորչելով, կարծես թէ զգացքներով նաեւ Պարոնեանց առ իրենց քաղաքակրթին ունեցած անտարբերութիւնն։

2. Պր. Մանուկեան եւ իւր վերջին աշխատանքներն են։ «Մանուկեանի մէջ (Թ. 7, էջ 219) կը կարգանք թէ «Մայիս 6ին Պր. Մանուկեան Տիւզլու կենտրոնական ընկերութեան հաղորդեց Վ. Մանուկեանի մէջ նոր աշխատութիւնը՝ ուղղակի պատասխան տնտեսական զարգացման զարգացման վրայ (le développement des arborisations grimpantes du cergevet)» այս աշխատութեամբ՝ Մանուկեան կրցած է առաջին անգամը ըլլալով՝ ամբողջութեամբ տեսնել այն բոլոր փուլերը (phase) որոնցով ջրային նետքը մը կ'անցնի իւր վերջնական զարգացման հասնելու համար։ Պր. Տիւզլու յայտարարեց թէ այդ աշխատութիւնը կարելի է, ոչ միայն ջրային զբաղման բնաշխարհութեան տեսակետով, այլ նաեւ որովհետեւ իր նպատակ ջրային տարրերն ու բնաօրոշութեան շահեկան խնդիրներ լուծարանելու։ Երկրորդ անգամ առիթով կ'ունենանք այսու Պր. Մանուկեանի վրայ խօսելու (տես Զառ. 1898, էջ 125, Թ. 6) եւ այնպէս աւելի ուրախութեամբ կը հրատարակենք, «Մանուկեան», այս լուրը, որչափ աւելի այսու՝ Պր. Մանուկեան մեր առաջին անգամ իւր վրեժն զբաղ յոյն տաւիլի եւ տաւիլի կ'արգարացնեն։

3. Պր. Պարոնեանց քառասունութը։ Մայիս 28ին (Ն. 8.) Պր. Պարոնեանց, մեծածնունդ եւ բազմաշխատ հայ վկայանքը՝ անցնելու իւր գրական գործունեութեան քառասունամեակը, իւր հէք ազգին նուիրած՝ օգտաւարապէս գործածուած թրքերէ կէս դարի մը վրայ կը նայի այսօր՝ ծննդութեան տեւորը թեւակոխող վկայանաւ։ Պր. Պարոնեանց ծննդեամբ Աշտարակեցի՝ Տփղիսի Նուրիեանի հոգ. դպրանոցի ամենափայլուն սաներէն մին է եւ արժանի աշակերտ անմահ Վարդեանի, որուն եւ յաջորած էր իւր վեպերովը, Պարոնեանց՝ Սոսի եւ Վարդիթերի հեղինակը՝ գիւղի գաւառ ըլլալով՝ դարձ եւ նկարագրած է գիւղի կենտրոնը, Պարոնեանցի բազմաթիւ վեպերուն մէջէն յիշենք դիւանարները, որ են, Սոսի եւ Վարդիթեր, Կառուածադիւր, Ցեցեր, Հնայի խնդիր, Հասէն, Բողէն, Սիւրբն երկանց են։ Պարոնեանց յաջորդեց Վարդեանի եւ կրթական գործին մէջ՝ հիմնելով եւ վարելով քանի մը տասնեակ տարի աղջկանց վարժարան մը, ուր կը սորվեցնէին անոնց սիրելի իրենց թշուառ ազգը, սիրելի իրենց լեզուն, սիրելի իրենց հայրենիքը։ Բերեկեանի հանդէսին ներկայ էին Տփղիսի ուսանող թերթներուն շատ խմբագիրները։ Չմոռնանք իշխատակներ ու իւր յորեկարական նուր՝ բնաշխարհագր. յորեկար վկայանալիս՝ հասարակած գումարներուն վրէժն 6815 ռ. գումարով մը, արդիւնք գլխաւորաբար Պր. Գալուստեանեանին։ Կը

մաղթենք ծերունի յորեկարի եւ մեծ վեպաստանի՝ անցնելու իւր գրական գործունեութեան նաեւ սակեայ եւ արամանայի յորեկանը, նոյն աշխուժի, նոյն թարմութեան եւ աւելի փայլունութեամբ։

4. Պր. Ն. Մառ — Մակնորոս։ Պետերբուրգի Համալսարանի Քրիստոսաբ. Ուսուցչական հայագետան Նիկողայոս Մառ՝ իւր բնութեան փոքրիկ բայց անհամեմատ շահեկան ուսումնասիրութիւնները՝ պատկէց վերջնա ստուար գործով մը՝ որ էր միանգամայն եւ իւր մագիստրոսական նիւթը՝ «Ժողովածոյնք ասակաց Վարդանայ, — Նիւթ թերհայց միջին դարեան մատենագրութեան պատմութեան», Մառ պաշտպանեց իւր բնարանն ամենայն յաջողութեամբ, անոր համար ալ Պետերբուրգի Համալսարանը պատկէց զինքը միտմայն հաւանութեամբ այնպիսի պատուով եւ տիպոսիք՝ որուն արգեն շատանց արժանացած էր։ Ուսուցչական Մառ պատկուեցաւ Մայիս 23 (Հ. 8.)՝ «Մառ դիտարկ հայ գրականութեան յորեկարս։ Երկրորդ անգամը արժանի է որ երկրամարդ եւ առաջը Ուսուցչական մագիստրոսական ուսումնասիրութիւնը բնագաղտող Ուսուցչ. Օրդենբուրգ, շէք զարգեր Մառի այդ գործին վրայ գովեստով խօսելու։ Ուսուցչ. Մառն այս ուսումնասիրութիւնն բնագաղտով բնագաղտուած է մեր Հ. Եակոբբուր Ղ. Տաշեանի եւ լայն պիտի տեսնէ յաջորդաբար եթէ՛ք — ու՛թ թուով (Տես էջ 210)։

5. «Երկարակոս օգնութիւն» եւ Տաշեանի «Նոր-Գարի» (Թ. 71) մէջ ուրախութեամբ կը կարգանք թէ «Երկարակոս օգնութիւն» ժողովածուի խմբագրութիւնը յայտարարուած է, որ մինչեւ ապրիլի 13ը նուիրաբերութիւններէն եւ ժողովածուի երկրորդ հրատարակութեան վաճառումը դադարեց ընդհանուր 50 Կ. Ուսուցչական հրատարակութիւնը մնացած է 4-998 Կ. 54 Կ. ուրեմն ընդ ամենը՝ խմբագրութիւնը իւր հեղքի տակ ունէր 34-698 Կ. 4 Կ. Հրատարակութիւնը նաեւ է 5-454 Կ. 37 Կ. զուտ արդիւնք մնում է 29-243 Կ. 67 Կ. Այդ գումարից Կ. Պարոնեան Գեապանի հայ-աւստական վեցերորդ որսանող բանալու եւ հայ սովետներին օգնելու համար ուղարկուած է 27-500 Կ. Ուսուցչական մնում է 1-740 Կ. 67 Կ. որը գտնուած է ընթացիկ հաշուով եղէ։ Ժամհարեանները բանալու դաստնեակում։ Հայերեկը գեւ եւ շին կարող վերջացնուել, որովհետեւ հասանելիք եւ սպանելիք մի քանի գումարներ գեւ եւ շին ստացան։ «Երկարակոս օգնութիւնն» այս ընթացքով կրնայի ամենայն ապահովութեամբ ապաստել՝ ոչ միայն երրորդ ապագրութեան մ'ալ՝ այլ նոյն իսկ եթէ՛ք երրորդ, ու՛թ երրորդ եւ աւելի որսանողներու հաստատութեանց։

6. Հայ քրիստոնէական վարչապետ վրայ անեցողութեան վրէժն։ Թերթի մեծ խնդիրն առաւել շրջանին Ապրիլի թուոյն մէջ, (էջ 124, § 1) առիթ ունեցանք, ազգային ամբարտաւանութեամբ գումարացուն եւ օտար ազգաց մատենագրութեան եւ կրթութեան մակերեսութիւնը բոլորովին անտեղեկ վրացի բանաստեղծներէն միւրն վրայ խօսելու։ Ակախի Դաւիթեանի էր, որ իւր հրատարակած «Ակախի ժողովածու» թրքերէն մէջ է լայն հանց

«Արմենիա», Հայաստան եւ Սօսիսթի անունները պատմական հետազոտութիւնը անուն նախապաշարմամբ լի եւ իւր կրօնութեան այնչափ պատիւ բերող յօդուածը, որուն դէմ Ուսշլ. Դ. Մառ պատասխանած էր փութով НОВОЕ ОБОЗРѢНІЕ լրագրին մէջ, Դոյն ժամանակը Մառ. այլ պարզ ընդգրկմանութեամբ մը չգտնացաւ, այլ իմացուց նաեւ որ պատմական փաստերով պիտի ապացուցանէ հայկական մատենագրութեան վրացականին վրայ բնած ազդեցութիւնը։ Այսօր ունինք մեր առջեւը՝ Ռուսացական այս խոստացած գրութիւնը՝ ИЗЪ ПОБѢДѢ НА АДОНЪ, Ասոր մէջ հայագէտն Ասորի, Հայ եւ Վիք մատենագրութեանց առնչութիւնը կը պարզէ։ Այս հատաններէն մեզի ամենակարեւորն է յետինը, որուն մէջ հեղինակը փաստերով կ'ապացուցանէ թէ Վրաց մատենագրութիւնն Հայոց գրականութիւնէն ինչպիսիք ունեցած է։ Իբր առաջին փաստ՝ Մառ յառաւել կը բերէ Վրաց Ս. Գրքին՝ որուն վրայ հայերէնի բնած ազդեցութիւնը կ'ապացուցուի յատուկ անունաց հայերէն ձեւերէն, հայերէն յետեւ գործածութիւնէն։ Եւ զորս նոյն իսկ բազմիցս կատարուած Ս. Գրքի սրբագրութիւնը՝ չեն կրցած բոլորովին խափանել։ Մառի առ այս գործածած ձեռագիրը գրուած էր 978ին։ Բայց աւելի ջորեղ է այն փաստը՝ զոր կը գտնենք Վրաց վկայարանութեանց մէջ։ Ասոնց հայերէն թարգմանուած ըլլալը կ'ապացուցուի՝ չհաշուելով ուրիշ ապացոյցներն՝ այնու որ ասոնց մէջ կը գտնուին թուով 10—11 հայ Սրբոց վկայարանութիւնները։ (Սանդուխտ, Ռսկեանը, Սուրբասեանը, Ս. Գր. Լուսուրիշ եւ թողանք, Կերսէն Մեծ, Սահակ, Առովմանը, Վարդան Մամիկոնեան, Էռնան, Դաւիթ Դրեւեցի եւն.) Առ այս անգոր համարելու չէ եւ այն պարագան որ Գեորգ զորավարի վկայարանութեան մէջ՝ Գեորգ զուտ հայկական անունանկոյնութեամբ շնորհալ կը կոչուի։ Մառի այս սքանչելի ուսումնասիրութեան վրայ թերթիս մէջ այլուր պիտի խօսուի, անոր համար չենք ուզեր հոս այնչափ ծանոթանալ։ Այսչափը միայն կ'ընենք թէ այն բազմաթիւ պատմական փաստերը՝ որ կ'ապացուցանեն Հայոց գրականութեան վրացականին վրայ ազդեցութիւնը, հետեւաբար ալ վերջնայ առաջինն շատ պարագայից մէջ ունեցած ինչպիսի՝ այս ուսումնասիրութեամբ ստացած չեն, եւ իսկ այնքան որ առողջ եւ թիւր պատշաճտն այսպիսի ուրիշ պատմական փաստեր ալ յաւելորդաբար ի լոյս հանելու ասիւթ կ'առնենայ։ Մտադրութենէ վերաբերու չէ եւ այն՝ որ Վրացիք Հայոց եկեղեցիէն բաժնուելէ ետքն ամենայն կերպով ջանացած են հայերէնի երկնց մատենագրութեան վրայ բնած այս ազդեցութիւնն մէրսեղաց բաժնաւոր. պարագայ մի, որ այս փաստերն մեզի եւս աւելի յարկէ կ'երեւցեն։

ՅԱՅԿԱՅԵՐԵՆ ԾԵՍՈՒԲԱՆԸ

Վիննա, 30 Յուլիս 1899

Անգղիայ պատրաստութեանց մէջ է. որուն դէմ... Տրանսլաի եւ Անգղիոյ մէջ քաղաքական խնդիրները սուր կերպարան մ'առած են, այնպէս որ կը վահեցուէր որ պատերազմ մը չծագի. ոգինքը քիչ շատ խաղաղեցան երբ Krüger անգղիացի գաղթականաց պահանջմանց նկատմամբ Բաքիլուտոյ գլխուն գաղթականութեան զանրեցին ճետ բանակցութեան մէջ մտաւ. թեւ բանակցութիւնը ապարդիւն մնացին, սակայն խնդիրն խաղաղական ճամբով լուծելու յոյսը դեռ եւս չէ բարձուած։ Անգղիոյ պատրաստութիւնները՝ շատերը Տրանսլաի ճետ աղբնութեան մէջ կըրդնեն. Անգղիա ցայժմ միայն մէկ պատերազմական նաւ դրկած է Դելագայի ծովեզրը։

Անադիա։ Բարձրագոյն հրամանի մ'արդեամբ՝ Աստորիոյ-Հունգարիոյ մէջ ներքին համաձայնութիւնը կոցա կարգադրուի, գոնէ ըստ մասին մինչեւ 1904 եւ 1907, երբ խօսք կ'ըլլար Սէլի կամ Թունի պաշտօնարանին անկման վրայ։ Սէլ յաղթական դարձաւ Բուդապէշտ, եւ Աստորիական պաշտօնարանն է դարձեալ, որ Դունգարացիոյ շատ պահանջմանց տոնի տուաւ։ Միակ արդիւնքը զոր ունեցաւ Թունի կ'ըսուի թէ Հունգարիոյ՝ երկու պետութեանց հասարակաց ծախսոց համար տուած 30% թիւ մը բարձրացումն ըլլալ. խնդիր մը որ շատ խնդրական է եւ դեռ չէ հրատարակուած։ Այժմ Դունգարական Խորհրդարանն ներքին համաձայնութեան 20ի չափ առաջարկութեանցը վրայ կը խորհի, որոնց մի առ մի կը հաւանէ։ Աստորիոյ մէջ Խորհրդարանն փակուած ըլլալուն § 14ի զօրութեամբ դաշնադրութիւնը պիտի հրատարակուի։

Բնդիա։ Կառավարութեան առաջարկած ընտրութեանց նոր օրէնսդրութիւնը Բնդիոյ մէջ մեծամեծ խռովութիւններ յառաւ բերած է, զորոնք ընկերվարականաց պատգամաւորք խաղաղեցու տեղ աւելի կը գրգռեն, մինչեւ իսկ ընդհանուր ապստամբութիւն սպառնալով։ Բրիւսէլի,